

**TURIZM VA UNING XAVFSIZLIGI SOHASIDA UMUMIY MADANIY, UMUMIY KASBIY VA
KASBIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK-PSIXJLOGIK
YONDASHUVLARINING TAVSIFI****Abdullayev Rustamjon Abduvaliyevich**

Qo‘qon Davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Maqolada Davlat ta‘lim standartlari joriy etilishi munosabati bilan talabalarning ta‘lim dasturini o‘zlashtirish natijalariga muvofiqligini aniqlash va ijtimoiy va shaxsiy intellekt sifatining o‘sishi ko‘rinishidagi tizimli - integrativ natijani kafolatlaydigan kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida ta‘lim natijalarini baholash vazifasi berilgan.

Kalit so‘zlar: Davlat ta‘lim standartlari, talaba, ta‘lim dasturi, shaxsiy intellekt, o‘shish, integrativ, kompetentsiyaga, ta‘lim.

Butun dunyo ilmiy va ta‘lim sohasi vakillari o‘rgangan kompetentsiyaga asoslangan yondashuv AQSHda D. McClelland, J. Raven, C. Schneider, Klemp G. Kastendiek S., L. Spencerlar tomonidan tashkil etilgan. Mahalliy ta‘lim tizimida kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni o‘rganadigan yetakchi mutaxassis A. I. Zimnyaya dir. SHuningdek, kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni shakllantirish va rivojlantirishga A. Bolotov, P. P. Borisov, V. V. Serikov, B. D. Elkonin lar katta hissa qo‘shdi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv kasbiy va pedagogik ta‘limni optimallashtirish, ta‘lim natijalarini modellashtirish va kompetentsiya va kompetentsiya ko‘rinishidagi kasbiy ta‘lim sifatining asosiy normalari uchun uslubiy asosdir. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv ta‘lim mazmunini o‘zlashtirish, funksiyalarni bajarish, ijtimoiy vazifalar, kompetentsiyalar asosida kasbiy muammolarni hal qilishda yaxlit tajribani shakllantirishni o‘z ichiga oladi (P. P. Borisov, 2003). Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv V. A. Bolotov, P. P. Borisov, V. V. Serikov, B. D. Elkonin lar tomonidan talabalarning muayyan vaziyatlarda yuzaga keladigan muammolar va funksional vazifalarni hal qilish, "inklyuziya vaziyatlarini" qurish va oldindan belgilash qobiliyati sifatida ta‘riflanadi.

I. A. Zimnyaya ta‘kidlashicha, kompetentsiyaga asoslangan yondashuv amaliyotga yo‘naltirilgan ta‘limga, qiymat-semantik, mazmunli, shaxsiy tarkibiy qismlarga, natijaning operatsion, "mahorat" tomoniga e‘tiborni kuchaytirish zarurligiga qaratilgan. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning asosiy parametrlari quyidagilardan iborat: shakllangan bilim, ko‘nikma, fazilatlar va samarali faoliyat usullarining umumiy kasbiy va shaxsiy ahamiyati; kasbiy va shaxsiy takomillashtirish maqsadlarini aniq belgilash; ma‘lum kompetentsiyalarni aniqlash va takomillashtirish; umuminsoniy madaniyat yutuqlariga asoslangan semantik yo‘nalishlar to‘plami sifatida kompetentsiyalarni shakllantirish; maqsadlarga erishish uchun yo‘nalishlarni tanlash dasturini individuallashtirish; ta‘lim va hayotiy tajriba asosida bilimlardan foydalanish; shaxsning qadriyat yo‘nalishlari namoyon bo‘lishining integral xarakteristikasi, uning sub‘ektning ijtimoiy moslashuvi sifatida bilim, ko‘nikma va faoliyat usullarini takomillashtirish qobiliyati bilan bog‘liq (A. I. Ivanov, 2008; S. A. Kulikova, 2008; U. X. Kilpatrik, 1925).

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning maqsadi ta'lim sifatini ta'minlash, ta'limning zamonaviy ehtiyojlar va qadriyatlarga muvofiqligi, shuningdek uning kelajagi haqidagi g'oyalardir (S. V. Emelyanov, 1976; V. N. Burkov, 1976; A.G. Ivanovskiy, 1976; G.M. Romantsev, 2004; I. V. Osipova, 2004; O. V. Tarasyuk, 2004; A. I. Subetto, 2006). Bitiruvchilarning kasbiy mahoratini belgilaydigan shaxsiy (sub'ektiv) shart-sharoitlar - bu kasbiy muhim fazilatlarining (pedagogik qobiliyatlarning) rivojlanish darajasi va tanlangan kasbga ijobiy hissiy va qadriyat munosabati. Bu haqda I. A. Zimnyaya (2006), Raven, Dj. (2002), J.C. Bipoupout (2007), Enric M. Sebastiani I. Obrador (2012) ta'kidlaydilar.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv kompetentsiyalar to'plamini talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyati vazifalariga aniq yo'naltirishni va kasbiy jamoalar vakillarini ta'lim natijalari sifatini baholashga jalb qilishni o'z ichiga oladi, bu esa ta'lim sifatini boshqarish jarayonini zamonaviy jamiyatning real ehtiyojlariga yo'naltirishga yordam beradi (T. M. Bannikova, 2011; N. A. Selezneva, 2009; A. V. Xutorskoy, 2005). Rossiyada "kompetentsiya" tushunchasi to'g'risida o'ziga xos ilmiy g'oya ishlab chiqilgan, xususan, kompetentsiya mutaxassis shaxsida haqiqiy va zarur bo'lgan fazilatlarining muvofiqligini, shaxsning kompetentsiya mazmunini o'zlashtirish darajasini ko'rsatadi. SHu bilan birga, kompetentsiya shaxsning bir emas, balki bir nechta kompetentsiyalarni egallashini tavsiflashi mumkin.

T. Hyland (2001), M. Mulder (2004) "kompetentsiya" ni belgilangan standartga muvofiq muayyan faoliyatni amalga oshirish, ma'lum yutuqlarga erishish qobiliyati sifatida belgilaydi. Mualliflar V. A. Bolotov (2003), V. V. Serikov [35], A. I. Subetto (2006), kompetentsiya deganda inson sifatining tarkibiy qismi, uning ma'lum bir harakatlar guruhini yoki ma'lum bir faoliyat turini (turini) bajarish qobiliyatini (qobiliyatini, jismoniy tayyorgarligini, yaroqliligini) belgilaydigan xususiyatlar guruhi sifatida tushunishadi.

V. I. Baydenko (2002) kompetentsiya - bu shaxsning harakatlarida, muayyan kasbiy va ijtimoiy ahamiyatga ega vaziyatlarda namoyon bo'ladigan ta'lim muvaffaqiyatining o'lchovidir, degan fikrda. J.C. Bipoupout (2007), K. Keen (1992), L. Perez (2007) kompetentsiya - bu bilim, harakat qilish qobiliyati, xulq-atvor modellari to'plami, ularni ushbu sharoitlarda ishlatish maqsadida tuzilgan deb hisoblaydi.

Kompetentlik deb A. G. Bolotov (2003), V. V. Serikov [35], A. K. Yusef (2001), shaxsning murakkab madaniy tadbirlarni amalga oshirish qobiliyatini, shuningdek, professional vakolatli xulosalar chiqarish, mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatda o'z o'rnini topishini baholash imkonini beradigan bilim va ko'nikmalarni tushunishadi.

A. V. Xutorskoy (2007) kompetentsiya - bu tanlangan ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega sohada uning faoliyati tajribasi bilan belgilanadigan qiymat-semantik yo'nalishlar, bilimlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar to'plami, deb hisoblaydi.

G. M. Kojaspirova va A. Yu. Kojaspirov (2005) kompetentsiyani shaxsning bilim darajasi sifatida ko'rib chiqadi, bu kognitiv yoki amaliy faoliyatning nazariy vositalarini o'zlashtirish darajasi, o'z-o'zini tarbiyalash darajasi va mustaqil ravishda qaror qabul qilish qobiliyati bilan belgilanadi, degan fikrda. SHuni ta'kidlash kerakki, sayyohlik safari sharoitida taqdim etilgan mezonlar, ayniqsa, mustaqil qaror qabul qilish masalalarida muhim ahamiyatga ega, bunga odatiy ijtimoiy hayotdan ajralib qolish bilan ko'maklashadi.

O‘qituvchining kasbiy malakasi mutaxassisning kasbiy mahoratini shakllantirish uchun asosdir, shu bilan birga tabiiy muhit sharoitida inson-inson tizimidagi o‘zaro ta’sir shaxsiy, ijtimoiy, jismoniy va kasbiy tayyorgarlikka, ham kasbiy faoliyat sub’ektiga, ham ob’ektiga yanada katta talablar qo‘yadi (A. I. Axulkova, 2004; E. A. Klimov, 1996; N. V. Kuzmina, 1993; A. A. Rean, 1993; A. K. Markova, 1996; V. G. Pishchulin, 2002). Ekstremal kasbiy kompetentsiya - to’satdan murakkablashgan sharoitlarda, baxtsiz hodisalar, texnologik jarayonlarning buzilishi paytida harakat qilish qobiliyati sport va sog‘lomashtirish turizmi sohasida yuqori ahamiyatga ega (O. N. SHaxmatova, 2000). Bundan tashqari, jismoniy tarbiya xodimlarining kasbiy malakasi sport zalida, o‘rmon zonasida va hatto suvda sayyohlik tadbirini o‘tkazish va unga tayyorgarlik ko‘rish qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

Keyinchalik, tizimli, faol, modulli, shaxsga yo‘naltirilgan va kasbiy yo‘naltirilgan o‘qitish yondashuvlarini ko‘rib chiqamiz. Tizimli yondashuv shundan iboratki, tayyorgarlikning mustaqil tarkibiy qismlari alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqiladi, buning natijasida tizimning tuzilishi, tarkibiy qismlar va butunning o‘zaro ta’siri, umuman hodisaning rivojlanishi aniqlanadi, shu bilan birga barcha aloqalar, sabablar, maqsadlarni amalga oshirish vositalari o‘rganiladi (M. S. Kagan, 1991; N. V. Kuzmina, 1993). Bizning tadqiqotimizda tizimli yondashuv uchta o‘quv fanini, oltita kompetentsiyani, 1-kursdan 4-kursga, shu jumladan "Jismoniy tarbiya" faniga kompetentsiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirish tizimini; sport va sog‘lomashtirish turizmi nazariyalari va metodikasi bilan fanlar bilan aloqalarni birlashtiradi.

Faoliyat yondashuvi sharoitida shaxs faol ijodiy tamoyil vazifasini bajaradi, shuning uchun dunyo bilan o‘zaro aloqada bo‘lib, kelajakdagi o‘qituvchi o‘zini o‘zi yaratishni o‘rganadi va natijada uning o‘zini o‘zi rivojlantirishi va shaxsiyatining o‘zini namoyon qilishi sodir bo‘ladi (O. V. Alekseeva, 2009; P. P. Borisov, 2003; V. S. Lazarev, 2000; N. V. Konoplina, 2000). Faoliyat yondashuvi o‘quv faoliyatini tashkil etish jarayoni sifatida belgilanadi, unda asosiy o‘rin faol va ko‘p qirrali, maksimal darajada mustaqil, kognitiv ishlarga beriladi, shu bilan birga o‘z taqdirini o‘zi belgilash muammosi birinchi o‘ringa chiqadi; o‘qitishning asosiy yo‘nalishi kichik guruhlarda amaliyot va samarali ishlashga, shuningdek o‘quv traektoriyalarini yaratishga, fanlararo aloqalardan foydalanishga qaratilgan.

Faoliyat yondashuvi doirasida tadqiqot kichik guruhlarda ishlash bilan kasbda turistik faoliyatning individual tipologik yo‘nalishlaridan foydalanadi. SHuningdek, evristik o‘qitish usulidan foydalangan holda jismoniy tarbiya darsini, mitingni, sport yo‘nalishi bo‘yicha ommaviy musobaqalarni "davra suhbat", munozara, vaziyatni o‘qitish mashqlari shaklida tayyorlash bo‘yicha vaziyatli muammolarni hal qilish tavsiya etiladi.

Xulosa:SHaxsga yo‘naltirilgan yondashuv kognitiv faoliyatni boshqarishning ma’lum bir turini o‘z ichiga oladi, unda o‘quv loyihasini yaratish, tanlash, o‘zini o‘zi anglash, aks ettirish orqali birgalikdagi faoliyat tufayli hamkorlik, yordam, talabaning tashabbusiga e’tibor pozitsiyasi paydo bo‘ladi, shu bilan birga kelajakdagi kasbni faol o‘zlashtirish uchun sharoitlar yaratiladi. Turizmda bu yondashuv katta ahamiyatga ega, chunki tabiiy muhitda bo‘lish paytida hamkorlik, o‘zaro yordam, nizolarda bag‘rikeng xatti-harakatlar, ko‘p soatlik jismoniy ishlarni bajarish va raqobatbardosh dasturda tashabbusni tasdiqlash qobiliyati zarur (O. A. Abdulina, 1998 yil; I. A. Zimnyaya 2004, 2006; E. Hmelo-Silver, 2004). SHaxsga yo‘naltirilgan yondashuv sayoxatdagi

vazifalarni taqsimlashda, shu jumladan ishtirokchilarning xatti-harakatlarini, tabiiy sharoitda bo‘lishga tayyorligini, ko‘p soatlik jismoniy ishlarga tayyorligini modellashtiradigan o‘quv mashqlari yordamida amalga oshirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipova, O. I. "DEVELOPING STUDENT CREATIVITY AS A PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PROBLEM." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.06 (2022): 58-61.*
2. Botirova, M., S. Mirxayitova, and O. Tolipova. "PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE KERATIVENESS OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION ORGANIZATIONS."
3. Ikromovna, Tolipova Ozoda. "Formation of creativity characteristics in students of higher education organization based on CTEAM educational technology design method." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 348-351.*
4. OI, Tolipova. "APPROACHES TO THE STUDY AND UNDERSTANDING OF CREATIVITY TODAY." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.12 (2022): 1319-1321.* Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
5. Abduvalievich, Abdullaev Rustamjon. "NECESSARY FORMATION OF COMPLEX COMPETENCE SAFETY OF TOURIST SERVICES DURING THE DEVELOPMENT OF A STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL." *Science and Innovation 2.2 (2023): 261-264.*
6. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
7. Abdullaev, R. "BASES OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL SUPPORT OF THE PROCESS OF FORMATION OF SPECIAL TOURIST KNOWLEDGE, ABILITIES AND SKILLS." *Science and innovation 2.B3 (2023): 122-123.*
8. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
9. Abdullayev, Rustam. "The Process Of Quality Education-As A Mechanical Combination Of Teaching And Learning Processes." *Procedia of Social Sciences and Humanities 4 (2022): 57-59.*
10. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48] Abdullayev, Rustam. "INDICATORS OF CRITERIA FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF FORENSIC SUPPORT FOR THE INSPECTION OF THE SCENE." *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ. 2022.*
11. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
12. Abduvaliyevich, Abdullayev Rustamjon. "TURIZM VA UNING XAVFSIZLIGI SOHASIDA UMUMIY MADANIY, UMUMIY KASBIY VA KASBIY KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA O‘QITISH YONDASHUVLARINING TAVSIFI." *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 2.14 (2023): 343-348.*
13. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
14. Абдуллаев, Рустам Абдувалиевич. "Таълим Тизимида Инновацион Технологиялардан Фойдаланишнинг Аҳамияти." *Miasto Przyszłości 29 (2022): 338-340.*

15. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
16. Абдуллаев, Рустам Абдувалиевич. "Ҳозирги Давр Ёшлар Тарбиясига Инновацион Ёндошув." *Miasto Przyszłości* 29 (2022): 351-354.
17. Rustam Abdullaev, [11.03.2024 10:48]
18. Abduvaliyevich, Abdullayev Rustamjon. "SPORT VA SOG‘LOMLASHTIRISH TURIZM MISOLIDA." *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM* 3.27 (2023): 534-540.